

LİBERAL PERSPEKTİF YORUM

SAYI: 13, NİSAN 2020

SALGIN TEDBİRLERİNİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Ercan Avcı

FRIEDRICH NAUMANN
FOUNDATION For Freedom.

Türkiye

LIBERAL PERSPEKTİF YORUM

Sayı: 13, Nisan 2020

SALGIN TEDBİRLERİNİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Ercan Avcı

© Dr. Ercan Avcı
© Özgürlük Araştırmaları Derneđi, 2020

Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir ve zgrlk Araştırmaları Derneđi'nin kurumsal görüşünü yansıtmaz.

Bu alışma Friedrich Naumann Vakfı'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

zgrlk Araştırmaları Derneđi

 Turgut Reis Cad. No: 15/4, Mebusevleri, ankaya, Ankara
 (312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr
 [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)

Tasarım ve Dizgi:
Serbest Kitaplar
serbestkitaplar.com

Dr. Ercan Avcı

Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu. Lisans eğitimini tamamladıktan sonra, 2001 yılı başında Sağlık Bakanlığı Müfettiş Yardımcısı olarak göreve başladı. Sağlık Bakanlığında, sırasıyla, müfettiş yrd., müfettiş, başmüfettiş ve baş denetçi olarak görev yaptı. Halen Sağlık Başdenetçisi olarak, Sağlık Bakanlığı Denetim Hizmetleri Başkanlığı kadrosunda bulunmaktadır. Ercan Avcı, 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı ve 2012-2014 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, University of New Haven'de Sağlık Yönetimi alanında ikinci yüksek lisansını yaptı. 2015 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Duquesne Üniversitesi Center for Healthcare Ethics'de Sağlık Etiği Doktora Programı'nı tamamladı.

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	5
2. Özerkliğe Saygı İlkesi	5
3. Halk Sağlığı	6
4. Etik İlkeler	7
5. Sonuç	10
Kaynakça	10

1. GİRİŞ

Sağlık etiği, sağlık alanındaki kararların, işlemlerin ve politikaların ahlakiliğinin belli ölçütler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmenin yapılması esnasında; faydacılık, deontoloji ve erdemlilik gibi ahlaki teorilerden ve özerkliğe saygı, fayda sağlama, zarar vermeme ve adalet şeklindeki etik ilkelerden yararlanır. Günümüz sağlık hizmet sunumunda, bireyin haklarına, tercihlerine ve değer yargılarına saygı gösterilmesi temel önceliklerden biridir. Bu çerçevede, karar verme yetisine sahip bireylerin, sonuçları ne olursa olsun, belli bir sağlık hizmetini kabul veya reddetme haklarının olduğu kabul edilmektedir. Ancak, birey kararlarının başkalarına zarar vermesi veya zarar verme ihtimalinin olması halinde, bu özgürlüğün belli koşullar altında ve belli kurallar ışığında sınırlandırılması gündeme gelebilir. Dolayısıyla, sadece bireyi etkileyen kararlar ile başkalarına doğrudan etkisi olan halk sağlığı konularını birbirinden ayırt etmek gerekmektedir.

Hali hazırda, tüm dünyanın karşılaşmakta olduğu korona virüs salgını (COVID-19), bir halk sağlığı meselesidir. Bu hastalığın yayılmasını önlemeye yönelik tedbirlerin değerlendirilmesinde ve bunun birey özgürlükleriyle ilişkisinde, sadece birey merkezli değil, toplum sağlığı çerçevesinde bir yaklaşım sergilenmelidir. Ancak, bu durum, otoritenin sınırsız hareket edebileceği anlamına gelmemektedir. Halk sağlığını tehdit eden durumlarda da, birey özgürlüklerinin sürdürülebilmesi için azami gayret gösterilmelidir. Fakat etkililik, orantılılık, zorunluluk, asgari ihlal, kamuoyu meşruiyeti ve adalet ilkeleri dikkate alınmak suretiyle, toplum sağlığını koruma ve devam ettirme amacıyla, belli sınırlandırmalar getirilebilir. Bu bağlamda, bu yorum yazısının amacı, yukarıda bahsedilen hususları ana hatlarıyla izah ederek, salgın hastalık döneminde birey özgürlüklerinin nasıl ve hangi koşullar altında kısıtlanabileceği ortaya koymaktır.

2. ÖZERKLİĞE SAYGI İLKESİ

Fayda sağlama ve zarar vermeme, Hipokrat yemininin (M.Ö. 400 civarı) yazılmasından bu yana süregelen ilkeler olmalarına karşın, özerkliğe saygı, 1970 yıllarında başlayan biyoetik akımıyla önem kazanmaya başlayan bir sağlık/tıp etiği ilkesidir. Özerklik kavramı, Yunanca'daki "autos" ve "nomos" kelimelerinden türetilmiş olup, kendi kendini yönetme anlamına gelmektedir. Bu kavramın sağlık etiğine uygulanması, özerkliğe saygı şeklin-

Hastalığın yayılmasını önlemeye yönelik tedbirlerin değerlendirilmesinde ve bunun birey özgürlükleriyle ilişkisinde, sadece birey merkezli değil, toplum sağlığı çerçevesinde bir yaklaşım sergilenmelidir.

**Özgür
bir
toplum
için...**

Bir kararın bir başkasına zarar vermesi ya da zarar verme olasılığının yüksek olduğu durumlar ile halk sağlığını tehlikeye atabilecek hallerde özerkliğe saygı ilkesi uygulanmaz.

de ortaya çıkmakta olup, karar verme yetisine sahip bireyin, kendi sağlığı hakkında verdiği kararlara saygı gösterilmesi anlamına gelmektedir. Bu ilke, kaynağı (din, kültür, felsefi inanç vs.) ve sonuçları ne olursa olsun, bireyin/hastanın değer yargılarına, tercihlerine ve kararlarına saygı gösterilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, hasta-hekim ilişkisinde, hekimin veya toplumun değil, birey olarak, hastanın değer yargıları ışığında karar alınması lazımdır (Beauchamp ve Childress, 2013: 101-106).

Özerkliğe saygı ilkesi, sağlık çalışanlarına hem pozitif hem negatif sorumluluklar yüklemektedir. Pozitif yükümlülük, herhangi bir tıbbi işlem öncesinde, hastanın bilgilendirilmiş onamının alınmasını gerektirmektedir. Bu durum, hastaya, mevcut tıbbi durum, tedavi seçenekleri ve her bir seçeneğin olası yarar ve zararları hakkında, ilgili hekim tarafından, hekimin tavsiyesini de içerecek biçimde, hastanın anlayabileceği açıklıkta, bilgi verilmesi, hastanın bunları anlaması ve bu doğrultuda bir karar alınmasını zorunlu kılmaktadır (Jonsen, Siegler ve Winslade, 2015: 55). Negatif yükümlülük ise, hastanın, bilgilendirilmiş onam neticesinde almış olduğu karara saygı duyulmasıdır. Hastanın karar verme yetisine sahip olması ve bilgilendirilmiş onam sürecinin doğru işletilmiş olması koşuluyla, hasta, her türlü kararı alma veya önerilen bir tıbbi işlemi reddetme hakkına sahiptir. Ayrıca, hekimler ve diğer sağlık çalışanları tarafından bahse konu kararın veya reddin sonuçlarına, hastanın ciddi şekilde zarar görmesine veya ölümüne yol açma ihtimali olsa dahi saygı gösterilmelidir (Beauchamp ve Childress, 2013: 106-107).

Ancak, özerkliğe saygı ilkesinin uygulanamayacağı çeşitli durumlar da mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, bir kararın veya tercihin bir başkasına zarar vermesi veya zarar verme olasılığının yüksek olduğu durumlardır. Bir diğeri ise, halk sağlığını tehlikeye atabilecek durumlardır. Bu bağlamda, bir başka bireyin veya toplumun sağlığına ve bunun devamına zarar veren veya zarar verme riski yüksek olan birey kararlarına saygı gösterilmesi söz konusu değildir (Nuffield Council on Bioethics 2007: 15-18).

3. HALK SAĞLIĞI

Halk sağlığı, toplumda yaşayan tüm bireyleri kapsayacak biçimde hastalıklardan korunmak, yaşam süresini uzatmak ve sağlıklı yaşamayı desteklemek amacıyla yürütülen örgütlü hizmetler bütünüdür. Bu kapsama, bağışıklama programları gibi tıbbi hizmet yanı sıra, kanalizasyon ve içme suyu

şeklindeki altyapı hizmetleri, gıda güvenliği ile doğal afet ve bulaşıcı hastalıklardan korunmaya yönelik hizmetler de girmektedir. Halk sağlığı hizmetlerinin temel amacı, tek tek bireyler yerine toplumda yaşayan herkesin sağlığını temin etmek ve sürdürmektir. Bu sebeple, bu hizmetlerin organize bir biçimde, çoğu kez, doğrudan devlet eliyle veya devlet kontrolünde yürütülmesi gerekmektedir (Nuffield Council on Bioethics, 2007: 1-8).

Ancak, bahsi geçen amaçları gerçekleştirme faaliyetleri esnasında, devletin çeşitli birey haklarını ihlal etmesi söz konusu olabilmektedir. Bu husus, birey haklarına saygı gösterilmesi ile halk sağlığının korunması ve sürdürülmesi arasında ciddi bir çatışma yaratmaktadır. Karantina ve izolasyon durumunda, birey seyahat özgürlüğünü; zorunlu test ve aşılama, birey vücut dokunulmazlığı veya mahremiyetini; bulaşıcı hastalıkların bildirilmesinde, birey bilgilerinin gizliliğini ihlal etme halleri görülebilir. Ayrıca, korona virüs gibi bulaşıcı hastalık hallerinde, bireyin gelir getirici faaliyetlerde bulunamaması sebebiyle gelir kaybına uğraması veya hastalık taşıyan kişinin, kimliğinin açıklanması halinde, toplumdan dışlanması durumlarıyla karşı karşıya kalınabilir. Dolayısıyla, normal koşullarda, demokratik bir toplumda kabul edilmesi mümkün olmayan birey hak ihlalleri, halk sağlığını koruma ve devam ettirme gerekçesiyle, ortaya çıkabilir. Ancak, bu ihlallerin hangilerinin ve hangi oranda mazur görülebileceğinin, belli kriterler ışığında, bir etik değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir (Lo, 2009: 321-328).

4. ETİK İLKELER

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, halk sağlığını koruma ve devam ettirme amacıyla, alınan tedbirlerin ve uygulamaların bireysel hak ihlallerine yol açmayacak şekilde planlanması ve uygulanması esastır. Başka bir ifadeyle, salgın ve doğal afet gibi, halk sağlığı çalışmalarının üst düzeyde tutulması gereken zamanlarda da, birey haklarının muhafazası ve bunlara riayet edilmesi temel bir kuraldır. Bu tarz olağanüstü dönemlerde, bu haklar kendiliğinden ortadan kalkmazlar. Sadece, toplumda yaşayan tüm bireylerin iyilik halinin sürdürülmesi esnasında, bireysel haklar ile toplum sağlığı arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığında, belli ölçütler çerçevesinde, yalnızca ilgili mücadelenin aktif biçimde verildiği dönemle sınırlı olmak ve bireysel hak ihlallerinin olabildiğince minimum düzeyde tutulması koşuluyla, bahse konu tedbirlerin ve uygulamaların etikliğinden söz edilebilir. James F. Childress ve meslektaşları (2002), halk sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi sırasında, ortaya çıkabilecek bireysel hak ihlallerinin meşruiyetini

Demokratik bir toplumda kabul edilmesi mümkün olmayan birey hak ihlalleri, halk sağlığını koruma ve devam ettirme gerekçesiyle, ortaya çıkabilir.

**Özgür
bir toplum
için...**

çeşitli ilkeler çerçevesinde ele almışlardır. Korona virüs salgınına yönelik alınan tedbirleri de, bu ilkeler ışığında ele almak mümkündür.

a. Etkililik: Korona virüs salgınındaki mücadelede en önemli amaç, hastalık başkalarına buluşmadan, hastalığı taşıyan kişileri en kısa sürede tespit ederek, hastalığın yayılmasının önüne geçmektir. Dolayısıyla, bireysel hak ihlaline yol açan tedbirin, bu amacı yerine getirmede etkili olması gerekir. Örneğin, hastalık şüphesi taşıyan birinin, belli süreliğine, karantinaya alınması veya hastalık taşıyanın izolasyona tabi tutulması, hastalığın yayılmasını önlemede ciddi bir rol oynaması gerekmektedir. Etkisi şüpheli veya düşük dereceli bir uygulamanın etik açıdan meşruiyeti mümkün değildir.

b. Orantılılık: Uygulama geçirilen bir halk sağlığı politikasının, ilgili amacı gerçekleştirmedeki etkililiği (doğurduğu fayda) ile ihlal edilen hak arasında, kabul edilebilir bir orantılılık olmalıdır. Başka bir ifadeyle, uygulanan tedbirin ortaya çıkardığı/çıkarabileceği faydanın, hak ihlalindeki zararından daha ağır gelmesi gerekir. Hastalık şüphesi olanın, iki hafta süreyle, karantina alanı dışına çıkamamasındaki bireysel zarar ile hastalığın yayılmasının engellenmesiyle meydana gelen fayda arasında, fayda lehine bir sonuç ortaya çıkmalıdır.

c. Zorunluluk: Bir uygulamanın etkili ve fayda doğurucu olması, tek başına, o uygulamanın yol açtığı hak ihlalinin meşrulaştırmaz. Bireysel hakları çiğnemeksizin, toplum sağlığını koruyan ve devam ettiren politikaların uygulanması esastır. Bu sebeple, öncelikle, hak ihlaline yol açmayacak alternatifler değerlendirilmelidir. Hastalık riski taşıyanları karantinaya almaksızın, korona virüsünün yayılmasını engelleyebilecek bir başka olasılık mevcutsa, o alternatif hayata geçirilmelidir. Yoksa, hastalık taşıma şüphesi olanın, iki hafta kapalı bir alanda kalması bir sorun teşkil etmez diyerek, doğrudan karantina uygulamasına geçilmesi, etik açıdan yerinde değildir. Bu sebeple, toplum sağlığı amacını güden, fakat belli bir hakkı ihlal eden uygulama, etkililik ve orantılılık koşulları yanı sıra, hayata geçirilmesi zorunlu bir tedbir olmalıdır.

d. Asgari İhlal: Bu ilke, hak ihlalinin minimize edilmesini gerektirmekte olup, iki ayrı hususa işaret etmektedir. Bunlardan birincisi, beklenen faydayı ortaya çıkaracak birden fazla seçeneğin olduğu, ancak her bir seçeneğin farklı ihlallere yol açtığı durumdur. Bu tarz bir olasılıkta, fayda-zarar denkleminde, en az ihlalle, en çok faydanın sağlanabileceği seçenek tercih edilmelidir. İkincisi ise, tüm alternatifler dikkate alındığı halde, bir hak-

kın ihlaline sebep olan uygulamanın dışında başka bir olasılığın olmadığı durumlardır. Örneğin, mevcut koşullarda, korona virüsü taşıyan hastanın izolasyona veya hastalık şüphesi olanın karantinaya tabi tutulması dışında bir seçenek mevcut değildir. Bu durumlarda dahi, maruz kalınan ihlalin asgari düzeye indirilmesi yönünde tedbirler alınmalıdır. Mesela, izolasyondaki veya karantinadaki kişilere, dışarıyla iletişimini devam ettirebilmelerini sağlayacak, telefon, bilgisayar, internet bağlantısı gibi, olanaklar sunulmalıdır. Ya da, bilimsel olarak kabul gören mükemmelten daha uzun karantina/izolasyon sürelerinin önüne geçilmelidir.

e. Kamuoyu Meşruiyeti: Halk sağlığı uygulamaları, bir toplumdaki tüm bireyleri ilgilendirildiğinden, kamuoyu önemli bir paydaş olarak kabul edilerek, alınan ve hayata geçirilen kararlarda kamuoyunun desteği aranmalıdır. Burada temel amaç, ilgili tedbir ve uygulamaların, otoritenin anti-demokratik bir dayatmasından öte, toplumun onayı ve desteği çerçevesinde yürütülmesini temin etmektedir. Dolayısıyla, hayata geçirilen tedbir ve uygulamalar, şeffaflık ilkesi ışığında, kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Bu yolla, çeşitli kısıtlamalar ve bireysel hak ihlalleriyle karşı karşıya kalan insanlar, ilgili uygulamaların gerekçeleri, pratiğe geçirilme şekilleri, süreleri ve sonuçları konusunda bilgilendirilerek ve bunların destekleri alınarak, kamuoyu meşruiyeti sağlanmalıdır.

f. Adalet: Sağlık etiği yönüyle, adalet, sınırlı kaynaklar ile fayda ve külfet ilişkisinin adil dağıtımına işaret etmektedir. Bu bağlamda, halk sağlığı uygulamalarının doğurduğu fayda ve külfet, toplumdaki tüm gruplara ve bireylere adil dağıtılmalıdır. Külfetin sadece bir grubun üstüne bırakılması veya tüm faydanın belli bir gruba yönlendirilmesi, etik açıdan, kabul edilebilir değildir. Örneğin, aynı şartları taşıyan herkesin, hiçbir istisna olmaksızın, aynı karantina kurullarına tabi tutulması gerekmektedir. Aynı şekilde, hastalık halinde, sağlık hizmetlerinden faydalanmada, şeffaf ve adil bir yöntem uygulanmalıdır.

Dolayısıyla, hayata geçirilen halk sağlığı uygulamalarının yol açtığı bireysel hak ihlallerinin etik olarak kabul edilebilirliği, bunların, yukarıda kısaca bahsedilen ilkeler çerçevesinde geliştirilip pratiğe dökülüp dökülmediğine bağlıdır. Bu veya buna benzer ilkeler kapsamında bir değerlendirme yapılmaksızın, bir halk sağlığı uygulamasının, etik meşruiyeti konusunda yorum yapmak yerinde değildir. Bu sebeple, korona virüsünden korunmak, virüsün yayılmasını önlemek ve/veya hasta olanların şifa bulmalarını

Korona virüsü taşıyan hastanın izolasyona veya hastalık şüphesi olanın karantinaya alınması dışında başka bir seçenek yok. Yine de maruz kalınan ihlalin asgari düzeye indirilmesi yönünde tedbirler alınmalıdır.

**Özgür
bir
toplum
için...**

Halk sağlığı uygulamalarının doğurduğu fayda ve külfet, toplumdaki tüm gruplara ve bireylere adil dağıtılmalıdır.

temin etmek amacıyla alınan her bir tıbbi, sosyal ve ekonomik tedbir ve uygulamanın yerindeligi ile bunların yol açtığı bireysel hak ihlallerinin kabul edilebilirliği, bu ilkeler kapsamında incelenmelidir. Bahse konu ilkelere uygunluk derecesi, doğru orantılı olarak, ilgili uygulamaların yerindelik ve ihlallerin kabul edilebilirlik seviyesini gösterecektir.

5. SONUÇ

Bireyin değer yargılarına, tercihlerine ve kararlarına saygı gösterilmesi, günümüz sağlık hizmetleri sunumunun vazgeçilmez koşuludur. Bu husus, aynı zamanda, demokratik ve çoğulcu toplum yapılarının bir gereğidir. Ancak, özellikle salgın hastalıklar ve doğal afetler gibi olağanüstü dönemlerdeki halk sağlığı gereklilikleri, bireysel hakların ve kararların kısmen veya tamamen göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir. Halk sağlığı hizmetlerini yürütmekle görevli otoritenin, bu dönemde de, birey haklarına ve onların korunmasına azami ehemmiyet vermesi beklenmektedir. Ancak, halk sağlığının korunması ve sürdürülmesi amacı ile bireysel haklar arasında doğal bir çatışma hali mevcuttur. Çünkü, halk sağlığı, toplumdaki tüm bireylerin sağlığına odaklıyken, bireysel haklar, her bir bireyin bağımsız hak kullanımını işaret etmektedir.

2019 yılı Aralık ayında Çin’de başlayıp, 2020 yılı Mart ayında pandemiye dönüşen korona virüsü salgını, ülkelerin çeşitli tıbbi, ekonomik ve sosyal tedbirler almasını ve bunları hayata geçirilmesini şart koşmuştur. Karantina, izolasyon, sokağa çıkmama, iktisadi hayata dair zorunlu düzenlemeler vs. şeklindeki uygulamalar, bireysel, sosyal ve ekonomik haklara doğrudan etki eden ciddi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuçların, etik olarak kabul edilebilirliği: etkililik, orantılılık, zorunluluk, asgari ihlal, kamuoyu meşruiyeti ve adalet ilkeleri ışığında yapılacak değerlendirmeye bağlıdır. Başka bir ifadeyle, bahse konu ilkelerin gereklilikleri karşılayan halk sağlığı uygulamaları ve onların doğurduğu bireysel hak ihlalleri, etik açıdan, meşru kabul edilir. Ancak, ilgili ilkeler dikkate alınmaksızın pratiğe dökülen uygulamaların ve onların sonuçlarının etik meşruiyeti tartışmalıdır.

KAYNAKÇA

Beauchamp, T. L. ve Childress, J. F. (2013). *Principles of Biomedical Ethics* (7th ed.). New York: Oxford University Press.

Childress, J. F., Faden, R. R., Gaare, R. D., Gostin, L. O., Kahn, J., Bonnie, R. J., Kass, N. E., Mastroianni, A. C., Moreno, J. D. ve Nieburg, P. (2002). Public Health Ethics: Mapping the Terrain. *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 30, 170-178.

Jonsen, A. R., Siegler, M. ve Winslade, W. J. (2015). *Clinical Ethics: A Practical Approach to Ethical Decisions in Clinical Medicine* (8th ed.). New York: McGraw-Hill Education.

Lo, B. (2009). *Resolving Ethical Dilemmas: A Guide for Clinicians* (4th ed.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Nuffield Council on Bioethics (2007). *Public Health: Ethical Issues*. Erişim adresi <https://www.nuffieldbioethics.org/publications/public-health>.

LİBERAL PERSPEKTİF YORUM

Sayı: 13, Nisan 2020

SALGIN TEDBİRLERİNİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Ercan Avcı

 Turgut Reis Cad. No: 15/4, Mebusevleri, Çankaya, Ankara

 (312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

 [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)